

**Projecció
educativa de
l'Ateneu Balear
(1862-1873)**

Maria Antònia
Roig Rodríguez

Educació i Cultura
(1997), 1:
61-71

Projecció educativa de l'Ateneu Balear (1862-1873)

1. L'Ateneu Balear (1862-1873)

Serà durant el segle XIX quan a Espanya sorgiran multitud d'entitats socials amb un objectiu de propagació de la cultura, al marge dels centres dedicats a la mateixa finalitat que gaudien d'oficialitat. Neixen els ateneus a Espanya a imitació dels que foren creats a França entre el segle XVIII i principis del XIX.

Els primers ateneus sorgiren per l'impuls de la burgesia liberal, que s'autodenominava capdavantera en la tasca de regeneracionisme intel·lectual dels seus propis membres-socis i, per extensió, del poble en general; capdavantera perquè estava convençuda que a ella i només a ella, li era donada la capacitat de portar a bon port la tasca regeneracionista.¹

Intentaven satisfer les necessitats culturals dels seus socis i, basant-s'hi, organitzaven les activitats; de fet, aquests ateneus intenten posar en comunicació, al seu si, les més destacades intel·ligències del lloc on sorgien, que eren, evidentment, propietat d'una categoria social determinada, la burgesia liberal, com molt bé constata Pere Solà.²

El 1820 (coincidint amb l'inici del trienni liberal) s'inaugurà a Madrid el primer ateneu, l'Ateneo Español, suprimit el 1823 a causa de la reacció absolutista i el consegüent canvi de govern. Un altre ateneu madrileny, l'Ateneo Científico y Literario de Madrid, serà el segon, fundat el 1835. Fins el 1860 no sorgirà l'Ateneo Catalán i, significativament, l'Ateneo Científico y Literario Balear, ho farà el 1862.

S'ha volgut presentar el seu origen lligat als de Madrid i Barcelona perquè, segurament, segons afirma Gaspar Sancho, foren guia i estímul dels promotors,³ que aconseguiren la constitució de l'Ateneu Balear el 21 de gener de 1862.

¹ Vegeu AYMÉS, Jean René: «L'éducation populaire en Espagne au cours de la première moitié du XIX siècle: problèmes idéologiques et réalisations», a *Clases populares, cultura y educación, siglos XIX y XX*. Coloquio hispano-francés. Casa de Velázquez. UNED, 1989, pàg. 47-76.

² Vegeu SOLÀ, P.: «Acerca del modelo asociativo de culturización popular», a *Clases populares...*, *op. cit.*, pàg. 393-402.

³ Vegeu SANCHO, Gaspar, a la *Memoria presentada en la Primera Junta General Ordinaria del Ateneo Balear*, 23 de gener de 1863, pàg. 3.

A Palma, en aquells moments ja existien altres associacions que volien satisfer el cultiu de les ciències, la literatura o les arts; de fet és aquest un temps d'eclosió de les associacions culturals⁴ que fins i tot fou motiu de comentari al *Die Balearen*.⁵

L'Ateneu neix i es desenvolupa com a entitat independent —l'única que ho fa en aquells moments, com indica Joan Mas.⁶ Els seus objectius són prou clars: posar en contacte tota aquella persona que senti afecció per les ciències, la literatura o les arts, afavorir la discussió i l'estudi d'aquestes branques del saber i esperonar els individus en els seus treballs sobre aquestes.⁷ És un model de difusió cultural al servei de les minories intel·lectuals mallorquines, i per a tal fi utilitzaren el debat, organitzaren una biblioteca, promogueren exposicions, convocaren concursos, publicaren...

L'associació, nascuda en el si de la societat mallorquina dels anys seixanta, serà testimoni, i en certa manera participant, de la gran quantitat de canvis en l'àmbit de la política, dels intents d'introduir reformes econòmiques, educatives, socials... De fet, tot els preocupa, tot interessa, qualsevol tema sembla ben arribat si és considerat actual i útil.

Les temàtiques tractades al llarg del primer període de funcionament de l'Ateneu foren prou interessants i variades.⁸ Si féssim una anàlisi exhaustiva d'aquestes i dels seus autors podríem aplicar al nostre ateneu les paraules que Antonio Ruiz dedica a l'ateneu madrileny: «*En el Ateneo han hablado todos y se ha hablado de todo lo divino y lo humano: el cesante, de economía; el ministro, de poesía; el poeta, de política; el economista, de medicina; el médico, de literatura; etc...*».⁹

No pensem que trobarem sempre una relació directa entre el tema tractat i la professió dels seus participants. Tothom pot parlar de tot, el que predomina és la comunió d'interessos.

Teòricament, l'Ateneu Balear es declara neutral;¹⁰ a la pràctica viu intensament els avatars polítics i religiosos del moment. S'ha de tenir en compte la història política del segle XIX, amb els continus torns de partits al poder, duts a terme no sempre pacíficament, i que és indiscutible que afectaren la vida de l'Ateneu.¹¹

Tot i això, es declarava camp neutral, tancat a la lluita dels partits polítics i s'hi situava per sobre, per dedicar-se, únicament, al cultiu dels coneixements humans. Així mateix, es declarava coneixedor de l'efervescència política que es vivia a l'exterior; emperò, dins l'Ateneu, havia de predominar el desig de la instrucció i l'amor a la cultura, i

---

⁴ Vegeu LEZCANO PASTOR, A. i ROSSELLÓ, M. C.: «Sociedades privadas mallorquinas del siglo XIX: introducción a su catalogación», *Butlletí de la Societat Arqueològica Luliana*, XXXIX (1983), pàg. 539-545.

⁵ Vegeu ARCHIDUQUE LUIS SALVADOR: *Las Baleares. Descritas por la palabra y el dibujo (DIE BALEAREN)*. José J. Olañeta, Editor, 1984. Tom I, pàg. 165. L'autor esmenta l'Ateneu Balear entre les set associacions que hi havia a Palma en aquella època i que tenien una gran influència en la difusió de la cultura.

⁶ Vegeu MAS i VIVES, Joan: «Josep Lluís Pons i Gallarza i el primer Ateneu Balear (1862-1873)», *Randa*, 25; pàg. 57-130.

⁷ Vegeu *Reglamento General del Ateneo Balear*. Palma, Impremta de P. J. Gelabert, 1862. Article 1, pàg. 3.

⁸ Gaspar Sancho, secretari de l'entitat, fa una descripció detallada de les temàtiques tractades durant els dos primers anys de funcionament de l'ateneu a l'acta de la sessió inaugural de l'Ateneu Balear de 19-X-1864, pàg. 8.

⁹ Vegeu RUÍZ SALVADOR, A.: *El Ateneo científico, literario y artístico de Madrid (1835-1885)*. Tamesis Books Limited. London 1971.

¹⁰ Són paraules del seu màxim representant durant uns anys, el president Antoni M. Sbert.

¹¹ Joan Mas, a l'*op. cit.*, assenyalava que a l'Ateneu hi participaven els grups més dinàmics del moment, i cadascun defensava els seus criteris, la qual cosa provocava tensions i crisis, l'estudi de les quals mostraria les idees que caracteritzaven la societat de l'època.

havia de donar cabuda a totes les escoles, tots els partits i totes les opinions, sempre dins un ambient de respecte, tolerància, harmonia i estimació entre els seus membres.¹² S'accepta, també, que tota qüestió política i moral duu, *per se*, el tractament diferenciat que neix de la ideologia dels distints partits polítics, i es consideren imprescindibles les societats, com l'Ateneu, que compten amb l'avantatge d'una total llibertat d'expressió, sempre i quan fos avalada per la prudència i saviesa dels socis.¹³

En definitiva, l'Ateneu Balear, durant els seus primers deu anys de vida, actuà com a institució mixta: com a acadèmia dedicada al foment de la instrucció i l'estudi; com a biblioteca, ja que comptava amb un departament de lectura, i als darrers anys va obrir un servei de préstec; com a sala de conferències, quan inicià les seves lliçons públiques; com a sala de concerts, quan es vol homenatjar qualcú important; com a entitat convocadora de concursos en els quals puguin participar persones alienes a l'entitat, sempre amb l'objectiu de resultar útil al país amb la difusió de coneixements de gran profit encaminats a la instrucció i moralització del poble.

2. Els homes de l'Ateneu Balear

Sobretot, repetim, l'Ateneu Balear era punt d'encontre per a tota persona amant de les ciències, la literatura i l'art. Fins i tot algun autor ha suggerit que als ateneus hi acudien els homes que, en un moment determinat, no acceptats dins els cercles polítics, volien fer sentir la veu. Es produïa una relació inversa, el partit que més representació adquiria dins el govern, manco en tenia al si de l'ateneu; allà agafava ànim l'oposició. Així ho manifesta Antonio Ruiz Salvador, fent referència a l'Ateneu de Madrid: «*A las minorias parlamentarias corresponden minorias ateneísticas, y viceversa. El que ya no puede hablar en el Congreso se desgañita en el Ateneo, y, del mismo modo, lo que no se les puede decir a los diputados se les dice a los ateneístas*».¹⁴

Els integrants de l'Ateneu Balear pertanyien, majoritàriament, a la classe intel·lectual burgesa, que es dedicava a diversos tipus de professions: metges, advocats, arquitectes, professors, catedràtics, enginyers, farmacèutics, batxillers... Molts aportaren els seus coneixements a la societat ateneïsta. D'aquests, un gran nombre havien fet els estudis a l'Institut Balear, primer centre d'educació secundària que funcionà a Espanya i que significà un avanç prou important en la formació dels joves de l'època, com molt adequadament ens destaca A. J. Colom.¹⁵

Podem esmentar-ne alguns dels que destacaren com a alumnes i, més tard, dins el primer període de l'Ateneu Balear, estigueren inscrits com a socis de la societat en qüestió: Alexandre Rosselló, Mateu Obrador, Tomàs Darder...

També, dins el decenni que comprèn l'estudi, alguns dels socis de l'Ateneu impartien classes al mateix Institut Balear, per exemple: Josep Lluís Pons i Gallarza, Francesc Riutort, Francesc Manuel de los Herreros, Francesc Barceló, Lluís Pou, Antoni

¹² Ambient que reflecteix Antoni M. Sbert a l'acta de la sessió inaugural de l'Ateneu Balear de 19-X-1864, pàg. 28.

¹³ *Ibidem*, pàg. 19.

¹⁴ Vegeu RUÍZ SALVADOR, Antonio, *op. cit.*, pàg. 11.

¹⁵ Vegeu COLOM, A. J.: «Educació i cultura a la Mallorca del segle XIX. L'Institut Balear», a Autors Diversos: *L'educació a Mallorca. Aproximació històrica*. E. Moll, 1977, pàg. 49.

Mestres, Joaquim Botia...¹⁶ Podem, sense estendre'ns, esmentar també Juan González Constant, Guillem Creus, Alexandre Lladó, Manuel Guasp, Leonard Estelrich, Emili Lladó, Gabriel Dalmau, Francesc Socias...,¹⁷ que en algun moment, dins el període assenyalat, impartiren algun tipus d'ensenyament a l'Institut Balear i que consten al llistat de socis de l'Ateneu dins aquest mateix període. Referint-se al tema, diu A. J. Colom: «Per altra banda, els seus catedràtics seran socis actius i col·laboradors eficients de les societats culturals (l'Ateneu, l'Acadèmia de Ciències i Lletres, etc.)».¹⁸

Uns altres, posteriorment, impartiren els ensenyaments a l'Escola Mercantil, institució que seguia les directrius de la Institució Lliure d'Ensenyament, per exemple: Alexandre Rosselló, Mateu Obrador, Lluís Castellà, Francesc Sancho, Jacint Feliu, Josep Socias... Són, tots ells, una representació del tipus d'home que freqüentava les sales de l'Ateneu, i de l'alt nivell intel·lectual que, indubtablement, devien abastar els seus debats. Evidentment, saber més sobre el treball de recerca que va donar a conèixer cadascun dels membres de la societat dins aquest període, la seva ascendència, el seus estudis, la seva professió, les seves activitats en aquell moment, seria riquíssim per poder entendre més el funcionament de l'entitat, ja que aquesta fou el que volgueren que fos la major part dels seus membres.

3. Temàtica educativa dins l'Ateneu Balear

Els homes il·lustrats de l'època estaven convençuts de la importància de l'educació per a la regeneració moral i econòmica del país. Les reformes educatives i la seva problemàtica, en general, interessaven tots els partits polítics, ja que, en definitiva, interessaven per millorar la vida col·lectiva d'una nació. Per tant, eren temes que sorgien sovint dins els cercles de debat. Pensem que ja ens arribaven notícies d'aplicació de reformes en les metodologies d'ensenyament a altres països d'Europa. Evidentment hi havia molt de què parlar, era un tema candent, que preocupava i que l'Ateneu no va tenir abandonat.

La secció primera¹⁹ era la que comptava amb un major nombre de socis i el ventall de temàtiques per tractar presentava una enorme varietat, per la qual cosa sorprèn, agradablement, que no s'oblidàs la temàtica educativa.

Parlaren sobre ensenyament públic;²⁰ es recolliren diferents opinions sobre quin podria ser el sistema educatiu més idoni per progressar vers el perfeccionament de la societat, dins un ordre i sense trasbalsos. Tenien assumit que la instrucció havia estat i era,

---

¹⁶ Tots ells esmentats a POMAR i FUSTER, J.: *Assaig històric sobre el desenvolupament de la Instrucció pública a Mallorca*. Govern Balear. Conselleria de Cultura, Educació i Esports, 1990, pàg. 183.

¹⁷ *Ibidem*, pàg. 187.

¹⁸ Vegeu COLOM, A. J., *op. cit.*, pàg. 49.

¹⁹ L'Ateneu va començar les seves activitats classificades segons quatre seccions: la primera, de ciències morals i polítiques; la segona, de ciències naturals i exactes i la seva aplicació a les arts; la tercera, de literatura i història, i la quarta, de belles arts; les mateixes, amb alguns retocs, amb què comptava l'Ateneu de Madrid.

²⁰ Tema exposat per J. L. Pons. Als debats posteriors hi participaren els senyors Arjona, Infante, Reus, Castellà, Palet, Riotord, Verniere, Socias D. Juan i Sbert, segons consta a l'acta de la sessió ordinària de l'Ateneu de 23-I-1864, pàg. 6-7.

en aquells moments, imprescindible, no sols per abastar els avenços materials, sinó, també, per la marxa política i administrativa de tot país.²¹

Basant-se en realitats, es proposaren investigar quins mitjans podria posar la societat per fer arribar a aquestes persones llibres «*útiles á la inteligencia y al sentimiento*».²² Es parlava dels avantatges del sistema intuïtiu en l'ensenyament i de la importància del dibuix lineal en les escoles de primària.²³ El fet de debatre el sistema intuïtiu, màxima aportació de Pestalozzi a la pedagogia, evidencia que els homes de l'Ateneu Balear estaven al corrent dels últims discursos pedagògics que podien aportar renovació als ambients educatius de Mallorca, ja que, segons ens diu Bernat Sureda, la introducció de la metodologia i les teories educatives de Pestalozzi conforma l'aparició de l'educació contemporània.²⁴

Es parlava a més, sobre la necessitat de l'educació, el seu estat d'abandonament; sobre les institucions responsables de l'educació moral; sobre l'estat de la instrucció en la societat del moment; sobre la necessitat d'harmonitzar l'ensenyament públic amb el privat, de trobar la manera perquè ambdós sistemes poguessin coexistir; sobre la llibertat d'ensenyament, sense deixar de banda la inspecció del Govern com a guia... Utilitzaven dades oficials per demostrar que, malgrat tot, s'havien produït avenços. En certa manera eren optimistes.

L'educació de la dona i els mitjans de proveir d'instrucció les classes treballadores, varen ser, també, objecte d'interès per tractar en la primera secció.

Dins la secció segona, es va discutir l'estat de l'ensenyament agrícola. L'Ateneu fou sol·licitat, des del Govern de la província, per realitzar-ne un informe centrat a Mallorca. S'hi dedicaren amb extensió i el seu fruit fou una memòria detallada, en la redacció de la qual participaren els senyors Pere d'A. Peña, Basilio Canut i Mariano Conrado.²⁵

Serà a la memòria del curs 1865-66 on trobarem l'existència de *càtedres* a l'Ateneu Balear, erigides durant aquest mateix curs i en les quals s'impartiren *l·liçons públiques* (primera evidència de la seva obertura a l'exterior): de literatura, per J. L. Pons, president de l'entitat en aquell moment; de moral filosòfica, per Lluís Castellà, reconegut advocat; d'agricultura, per Lluís Pou, professor d'aquesta assignatura a l'Institut Balear; i de geologia, per Pau Bouvij, enginyer.

J. L. Pons i Gallarza fa elogioses manifestacions de la seva posada en marxa i mostra satisfacció pels resultats i la bona acollida que tingueren les l·liçons públiques dins la societat mallorquina. Es mostra convençut del desig de saber què guia els seus participants; participants que, com deixa entreveure, pel fet de pertànyer a una determinada classe social i de tenir un determinat nivell d'educació, havien accedit als estudis i es trobaven preparats per a les ciències i les arts.²⁶

²¹ Vegeu l'acta de la sessió inaugural de l'Ateneu Balear de 19-X-1864, pàg. 9.

²² *Ibidem*.

²³ Exposició que va realitzar Francesc Riutort (catedràtic de Pedagogia de l'Institut) i sobre la qual opinaren Castellà, Sbert i Pons, segons en tenim constància a l'acta de la sessió inaugural de l'Ateneu de 19-X-1864, pàg. 9.

²⁴ Vegeu SUREDA GARCÍA, B.: «Los inicios de la difusión del método de Pestalozzi en España. El papel de los diplomáticos españoles en Suiza y de la prensa periódica», *Historia de la educación*, núm. 4, Salamanca 1985, pàg. 35-62.

²⁵ Vegeu les actes de les sessions de l'Ateneu Balear de 23, 26 i 29 de setembre del 1862. La memòria redactada amb tal fi fou publicada completa posteriorment a la revista *La Dulzaina*, als números 25, 26, 27 i 28, d'abril de 1869.

²⁶ Vegeu l'acta de la sessió inaugural de l'Ateneu Balear de 5-XI-1866, pàg. 17.

Amb la inauguració de les lliçons públiques, l'Ateneu va iniciar una nova etapa, etapa d'una intensa projecció exterior que influí notablement en la minoració dels debats interns duts a terme pels socis mateixos.

En el segon any de funcionament, exposaren lliçons sobre la família, sobre psicologia, sobre ciències naturals i sobre les arts del dibuix, Lluís Castellà, Antoni Rosselló, Pau Bouvij i Joan O'Neill, respectivament.²⁷

Es detecta un interès creixent vers la consecució de l'extensió del saber; hi ha un procés, dins l'Ateneu, de socialització del saber; aquella empresa que, inicialment, tenia com a objectiu prioritari posar en contacte la classe intel·lectual mallorquina amb la finalitat d'enriquir-se mútuament, s'obre al poble, a les classes manco afavorides.²⁸ Les lliçons públiques passen a impartir-se setmanalment (dins el període 1968-69), i ho fan els senyors Pau Bouvij, sobre geologia; Joan O'Neill, sobre belles arts; Andrés Homar, sobre filosofia, i Francesc Civera, sobre pedagogia.²⁹

Joan Mas ens ajuda a acabar amb una referència als anys compresos entre el 1865 i 1868, que consideram com els més esplendorosos de l'Ateneu i, a més, durant els quals «s'accentuaren les característiques *docents* de l'Ateneu».³⁰ Afirmar, el mateix autor, que, amb l'establiment de les lliçons públiques, l'Ateneu demostra la seva resolució d'entrar en contacte amb la societat que l'envolta, i jutja com a molt importants aquestes activitats, ja que gaudiren d'una certa continuïtat.³¹ A partir d'aquests moments, l'Ateneu inicia el descens. Sebastià Font, Antoni Umbert i Antoni Armengol seran els últims responsables de dur a terme les darreres lliçons públiques, i aquestes tracten qüestions de caire educatiu: passat, present i futur de l'Educació, història de l'educació dels sordmuts, importància de l'escola espiritualista i comunisme. Podem concloure que, en els deu anys de vida d'aquest primer Ateneu Balear, l'educació ha estat un tema prou important per tractar-lo repetides vegades i des de diferents caires; és evident que d'aquest àmbit hi devia haver demanda.

4. L'Ateneu Balear i l'educació d'adults

Com s'ha esmentat abans, la convocatòria de concursos era una estratègia utilitzada a l'Ateneu Balear per tal de potenciar i estimular l'estudi i la investigació. Indubtablement, el fet de convocar un concurs per premiar la millor memòria sobre l'organització de les escoles d'adults és molt significatiu i ens dóna a conèixer un poc més el tarannà de l'Ateneu Balear pel que fa a la temàtica educativa: en primer lloc, ens demostra que era

²⁷ Vegeu l'acta de la sessió inaugural de l'Ateneu Balear de 26-X-1867, pàg. 9.

²⁸ Al discurs de Josep Lluís Pons i Gallarza esmentat anteriorment s'hi descobreix la intenció a la qual es fa referència: «*Educad, instruid: decid á todos la verdad y decidse la entera: haced que llegue a los límites de cada una de las clases, que penetre en los círculos de todas las profesiones: sepa cada cual sus deberes y sus derechos: descubra un vasto horizonte de perfección en sus tareas en el cual puedan espaciarse su talento y su actividad hasta elevarse á más altas esferas: comprendan todos que las distinciones sociales deben ser el resultado del mérito personal y no la consecuencia del privilegio*», pàg. 17.

²⁹ Vegeu l'acta de la sessió inaugural de l'Ateneu Balear, d'octubre de 1868, pàg. 11.

³⁰ Vegeu MAS i VIVES, J., *op. cit.*

³¹ *Ibidem*.

una societat amb plena consciència de les necessitats educatives del moment en l'àmbit de l'educació de les persones adultes; en segon lloc, estava al dia —fins i tot s'hi avançava— de les inquietuds i demandes de la societat pel que fa a aquest àmbit educatiu, i, sense cap dubte, en coneixia la situació a la nostra illa; aspecte, aquest últim, evidenciat amb l'adjudicació del premi a la memòria que provà de plantejar-hi solucions efectives i eficaces.

Ja s'ha vist, als apartats anteriors, que l'Ateneu Balear desenvolupa l'atenció educativa, en primer lloc, vers els seus propis associats i, gradualment, va obrint les portes amb activitats dirigides a persones alienes a la societat però que gaudeixen d'uns determinats coneixements que els permetran seguir les lliçons públiques, i, per últim, trobam reflectit el discurs ideològic que considera l'augment de la instrucció com a condició sense la qual no es pot dur a terme la transformació social cap a la democràcia. En definitiva, l'objectiu de l'Ateneu Balear, com el d'altres entitats de les mateixes característiques, era omplir el buit legal que hi havia dins l'àmbit de l'educació d'adults.

A Mallorca es produïren algunes iniciatives de formació d'adults anteriors a la implantació de la Llei Moyano, que ens perfila una preocupació pel tema. De fet, trobam reflectit al Butlletí Oficial Balear, de 14 de desembre del 1839, un model de reglament per a les escoles d'adults,³² i, en les mateixes dates, es troba constància, a Palma, de l'existència almanco d'una escola d'adults anterior a 1839.³³

Es pot dir que l'educació d'adults té suport legal des de 1838, malgrat que hi hagi referències en altres documents anteriors, i és a partir d'aquesta data quan trobam informació de la seva existència a Mallorca. No obstant aquestes experiències testimonials, podem dir, juntament amb Jean-Louis Guereña, que l'educació d'adults inicià l'enlairament a partir de 1860, quan el seu alumnat assolí el nombre de 30.000 persones.³⁴

Dins aquest període i en aquestes coordenades, centram el treball de Lluís Puig i Sevall,³⁵ que, en resposta a la crida feta per l'Ateneu Balear, va presentar una memòria sobre el «*Método de organizar en esta capital escuelas gratuitas para adultos, extensión que en ellas haya de darse á la enseñanza y medios para atraer concurrencia á las mismas y cubrir sus gastos con poco ó ningun gravámen de las rentas públicas*», que fou punt de referència posterior per a tots els que treballaren en l'educació d'adults. Memòria que fou

³² S'hi estableixen el tipus d'escoles per a adults, els continguts que s'hi han d'impartir, els textos que s'hi han d'utilitzar, les indicacions metodològiques (restricció dels mètodes a: individual, simultani i mutu), els horaris i distribució de classes, l'ordre i la disciplina, els premis i els càstigs, etc.

³³ L'evidència s'ha trobada en un ofici dirigit per l'Ajuntament de Palma a la Diputació Provincial, on s'exposa la necessitat de crear-ne una de nova, a causa de l'excessiva demanda (A Instrucció Pública 1839, núm. 63. Expedient d'I. Primària 1839-1842; AGCIM, lleg. II-706). A principis de 1840 aquesta nova escola es posarà en marxa i es té constància que el 1841 funciona dirigida pel prevere Nicolau Pons (Carta de Nicolau Pons al senyor President i Vocal de la Comissió d'Instrucció Primària de l'Ajuntament de Palma, signada el 12-III-1841. A I. Pública, 1835, núm. 3, pàg. 40-41. Lleg. 925. AMP).

³⁴ Vegeu GUEREÑA, J. L.: «Les écoles d'adultes en Espagne (1838-1873)», *Cuadernos de Historia contemporánea*, 12, 1990, pàg. 11-44.

³⁵ Notes biogràfiques: Lluís Puig i Sevall era director d'una escola pública de Barcelona, mestre normal, llicenciat en dret i membre de diverses societats científiques i literàries. Posteriorment a la publicació de la memòria, va publicar alguns manuals d'educació d'adults.

premiada, el 1865,³⁶ amb una medalla d'or i el títol de soci de mèrit de l'Ateneu, en el concurs convocat el 1864.³⁷

Evidentment, la convocatòria ja és, per si mateixa, significativa. És la mostra del tarannà que impregnava els homes de l'Ateneu Balear, els quals eren ben conscients de la necessitat d'engegar una reforma social, reforma que havia de passar per un canvi de mentalitat, per la millora de les condicions de vida de la població, pel desenvolupament cultural, científic i tècnic, per l'increment, en definitiva de la instrucció;³⁸ tot això, i més, implicava plantejar-se la situació de la classe treballadora i, consegüentment, l'educació d'adults. I això feren. El lema que inicià el treball de Puig i Sevall: «*El mayor bien que puede hacerse á la clase obrera, es emanciparla de su ignorancia*»³⁹ (ignorància que provoca una manca de producció econòmica i la privació dels mitjans per lluitar contra els principis conservadors), pot significar una presa de postura alineada amb el pensament liberal socialista. Hem de tenir en compte que aquest pensament s'havia desenvolupat en el socialisme utòpic, defensat a Mallorca per Jeroni Bibiloni i Llaneres. Aquest parlava ja de la formació del obrers a la seva obra *Cristianos Socialistas*, publicada el 1848.⁴⁰

Era lògic aquest plantejament, si tenim en compte que la característica socioeducativa cultural més significativa de l'Espanya del moment, i més que evident, la de Mallorca, era l'analfabetisme. Viñao ens diu que, més o manco, un 75 per cent de la població de deu anys o major, devers el 1850, no sabia llegir ni escriure.⁴¹

Per tant, és notori que la majoria de la població espanyola, i en concret la mallorquina, no estava en condicions de dirigir lliurement els seus destins. Calia un començament, i a aquest possiblement contribuï la memòria objecte de comentari. En aquesta hi ha una crida a la millora de la instrucció pública, i presenta les escoles d'adults com el complement necessari per a la instrucció primària, sense aquelles, aquesta no té efectivitat. Es lamenta l'autor de la manca d'aquest tipus d'escoles, de la falta de preocupació dels diferents governs per aquest tema i agraeix que l'Ateneu sí que hi mostri preocupació i hagi convocat el concurs al qual accedeix. Es lamenta, així mateix, del desolador panorama que mostren les escoles de l'època i de la mancança d'una metodologia específica.⁴²

Planteja que el tipus d'alumnat que concorre a aquestes escoles necessita una metodologia especial que faciliti la tasca, que aquesta impliqui utilitat i que es presenti com a engrescadora i atractiva, fet aquest últim que, segurament, provocaria un descens de l'absentisme i l'abandonament que en aquest nivell es produeix.

---

³⁶ Memòria que fou, posteriorment a l'adjudicació del premi, publicada a Barcelona per l'establiment tipogràfic de Jaime Jepús.

A l'esmentada publicació, Puig i Sevall va afegir un apèndix amb els aclariments pertinents, per tal que els temes tractats a la memòria presentada a l'Ateneu, poguessin ser aplicables a situacions diferents a les de la capital de les Balears.

³⁷ De la qual cosa hi ha constància a l'acta de la sessió inaugural de l'Ateneu Balear de 5-XI-1866.

³⁸ Vegeu SALVÁ, F.; SUREDA, J. (Coord.): *L'educació d'Adults a Palma: estat actual i propostes d'actuació*. Ed. UIB, Palma 1993, pàg. 58.

³⁹ Vegeu PUIG i SEVALL, L.: *Organización de las escuelas de adultos*, Establecimiento Tipográfico de Jaime Jepús, Barcelona 1865, pàg. 5.

⁴⁰ Vegeu SALVÁ, F. i altres, *op. cit.*, pàg. 55.

⁴¹ Vegeu VIÑAO FRAGO, A. «Del analfabetismo a la alfabetización. Análisis de una mutación antropológica e historiográfica», *Historia de la educación*, núm. 3, 1984.

⁴² Vegeu PUIG i SEVALL, L., *op. cit.*, pàg. 9.

No hem de perdre de vista que, en aquesta època, l'educació d'adults complia també amb un objectiu moralitzador. Les transformacions socials provocades per l'evolució dels tipus de treball posaven en perill l'estabilitat social i, segons Tiana Ferrer, la instrucció era una eina de prevenció;⁴³ aquest mateix pensament es troba a l'obra de Puig i Sevall: «*En buen hora se procure que adquiera el joven artesano aquel conjunto de conocimientos que le son indispensables para dedicarse con provecho á su oficio; pero ¿no es mas importante que todo inculcarle los sentimientos de honradez, de trabajo y de economia que deben hacerle buen padre y buen ciudadano?*».⁴⁴ Puig i Sevall introdueix una nova metodologia, obre camins, l'eleva de categoria, sempre tenint present el tipus de societat en la qual s'havia d'implantar i la finalitat que amb aquesta es proposava.

Evidentment, la memòria objecte d'estudi va ser de gran utilitat per obrir els ulls a la realitat, i aquesta era que l'ensenyament de les persones adultes ha de seguir unes pautes diferents adaptades a les circumstàncies que viu el jove que ja s'ha iniciat en el rol professional, que és conscient de les seves mancances i que, cercant una resposta, acut a les escoles d'adults.

Puig i Sevall fa referència en la seva memòria a dos tipus d'educació d'adults, compensatòria i en alternança. Aquests plantejaments són avançats a la seva època. Malgrat tot, la situació a Mallorca no va millorar d'acord amb els desitjos de Lluís Puig i Sevall i, segurament, d'aquells que havien premiat la seva proposta.

Ens consta que a Palma, el 1869, hi havia vuit escoles públiques d'adults i, el 1875, només catorze.⁴⁵ Si recordam que el 1840 n'hi havia dues, ens podem fer una idea de la seva lenta evolució.

Una altra mostra que la situació es manté, encara anys després de la publicació de la memòria de Puig i Sevall, és la publicació, de la «*memoria que obtuvo el premio al Certamen pedagógico promovido por el profesorado de Granada*», presentada, el 1878, per Joan Benejam i Vives, professor d'instrucció primària. Hi trobam algunes semblances, gairebé diríem que exactituds, en relació amb la memòria premiada per l'Ateneu Balear. Crec que no ens equivocarem si asseguram que Benejam va tenir l'oportunitat de conèixer la publicació de Puig i Sevall i, fins i tot, que aquesta li va servir de guia.

Coneixent la trajectòria de Benejam, aquest fet no fa més que augmentar la importància i valoració de la memòria que, gràcies al concurs convocat per l'Ateneu Balear, va presentar Lluís Puig i Sevall i que, a més de ser premiada al seu moment, fou referent obligat per a tot aquell que desenvolupàs la seva tasca entorn de l'educació d'adults.

⁴³ Vegeu TIANA FERRER, A.: «La educación de adultos en el siglo XIX: los primeros pasos hacia la constitución de un nuevo ámbito educativo», *Revista de Educación*, núm. 294, 1991, pàg. 15.

⁴⁴ Vegeu PUIG i SEVALL, L., *op. cit.*, pàg. 10.

⁴⁵ Vegeu COLOM CAÑELLAS, A. J.: «La decepció de l'Estat liberal en vers l'educació: Mallorca i l'ensenyament primari després de "La Gloriosa"». Comunicació a les sisenes jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans, 1984, pàg. 174-183.